

Nomos der Erde, Duncker&Humblot, Berlin, 1950, 13. Költői megfogalmazásban: „Az idő méretlen játékot önt...” (Weöres Sándor: *Az elveszített napernyő*).

58. Mandelstam egy 1920-as esszéjében nem kevesebbet bíz a „ritmus” fogalmára, mint a (politikai) élet formálását: a ritmusnak kellene „kollektívum”-ot generálnia a „tömeg”-ből, „a társadalmi nevelés eszköze”-ként „a ritmikus, kifejezésteli embert” idézi meg, „szellem és test, munka és játék szintézisét” posztulálva: „foglaltassátok tehát el a ritmussal azon köztes teret [vö. „Hol a homályból előhajol / egy rozsdalevelű fa...”], azon önálló pozíciót, mely megillet egy szociális erőt, amely régóta tartó letargiából ébredt fel és még nem valósíthatta meg minden lehetőségét.” *Staat und Rhythmus* = Uő., *Über den Gesprächspartner. Gesammelte Essays 1913–1924*, Fischer, Frankfurt a. M., 1994, 77–81. A húszas években elterjedtek voltak a ritmikus mozgás (inkább dilettánsabb jellegű) társadalomelméleti vonatkozásai, vö. Inge Baxmann, *Die Gesinnung ins Schwingen bringen. Tanz als Metasprache und Gesellschaftsutopie in der Kultur der zwanziger Jahre = Materialität der Kommunikation*, szerk. H. U. Gumbrecht – K. L. Pfeiffer, Suhrkamp, Frankfurt a. M., 1988, 366–371.

59. Vö. Szigeti Lajos Sándor, *A virrasztó költő*, Tiszatáj, Szeged, 2002, 275.

60. Az *Eszmélet* 4. értelmében: „Csak ami nincs, annak van bokra...”. A jövő maradékai lennének ezek a bokrok és virágok?

61. Ennek zárata (de nemcsak zárata) rezonál a *Téli éjszaka* berekesztésére: „Magaddal is csak itt bírbatsz, / óh lélek! Ez a hazám.” Illetve: „Mint *birtokát* / a tulajdonosa.” (kiem. L. Cs.) Fontos az itt szóban forgó örökségfogalom vonatkozásában *A város peremén* ismert kifejezése is: „(az adott világ / varázsainak mérnöke)” (kiem. L. Cs.).

NYERGES GÁBOR ÁDÁM

A sziklamászó és a hegy

ORBÁN OTTÓ METAIRODALMI MONO- ÉS DIALÓGJAIRÓL

Egy szilánkos irodalomkép rekonstrukciójának kísérlete

Mikor Orbán Ottó szakmai (mondhatnánk: *cében belüli*), metairodalmi megnyilvánulásait és dialógusait, vitáit, érveléseit kívánjuk közelebbről tanulmányozni, vizsgálhatunk alapfeltétele, hogy tudjuk, egyszerre (legalább) két irányban, két különböző műnem műfajai terében kell szemlélődnünk. Szemlélődésünk tárgyai tehát a költői mesterséget (annak egyes gyakorlati és elméleti kérdéseit, különböző nyelv- és költészetfilozófiai vonatkozásokat, líraszemléleti kérdéseket egyaránt) a hetvenes évektől fogva folyamatosan (s egyedülállóan gazdagon)¹ tematizáló Orbán-versek. Figyelmünk azonban ki kell terjedjen más, nem feltétlenül ars poetikus tematikájú versek vonatkozó részeire, valamint Orbán Ottó esszéista, közírói munkásságára is. Nemcsak, mivel konkrét, tematikai átfedéseket is mutat a tárgykörben az életmű e két vonulata, hanem mert szemmel láthatóan maga Orbán is kiemelt fontosságú témaként kezelte az irodalmi mesterségről való gondolkodást² – ez megfigyelhető akár már három esszékötete³ tartalomjegyzékét átfutva is, de szintén felfedezhető abban a jelzésértékű *költői* gesztusban, hogy a mesterségről szóló verseit két tematikus válogatáskötetben⁴ összerendezve is megjelentette. S természetesen arról sem feledkezhetünk meg, hogy e kettős irányultság valójában inkább háromirányú, ha emlékezetünkbe idézzük, miképp nyilatkozott Orbán (Benjámin László munkássága kapcsán) a paródiáírásról a *Honnan jön a költő?* lapjain: „A paródia a kritikáírás legszorosabb követelményeket támasztó formája. Egy pon-

tatlan paródián nem lehet nevetni.”⁵ Ennek értelmében ugyanis Orbán Ottó meg-
látását saját életművére visszaolvasva⁶ beláthatjuk, hogy az Orbán-féle meta-
irodalmi diszkurzív térben a meggyőződése és szándéka szerint kritikai funkcióval
is bíró, irodalomszakmai/-technikai kérdésekkel gyakran foglalkozó paródia-oeuvre,
a nem parodisztikus versektől – melyekben „a mesterség” kérdésköre más al-
kotók fel- és megidézésekor nem minden esetben kritikai aspektusban láttatik –
részben elkülönülve, afféle két és feledik-harmadik lehetséges közelítésmódként
van jelen. Aszerint tekinthetjük külön avagy nem teljesen intakt halmaznak, hogy
mennyiben hasonlítanak egymásra vagy térnek el egyes paródiák és egyes nem
parodisztikus⁷, más szerzők munkásságát megidéző versek (a kritikai szemlélet,
kritizáló attitűd meglétében) egymástól.

Orbán Ottó irodalomképe tehát ars poetikus megnyilvánulások, különböző
műnemű és műfajú, más-más regiszterű és modalitású (valamint különböző stílusú
és kontextusú, – részben – különböző befogadóknak szóló) affirmatív és konfron-
tatív megnyilatkozások⁸ halmazának (amennyiben ez lehetséges⁹) rendszerezésé-
vel és rekonstruktív, utólagos, együttes interpretációs kísérletével írható le.

„A mesterség kit érdekeli?”

Annak belátásához, hogy Orbán Ottó esetében¹⁰ miért is lehet különösebben ko-
moly fenntartások nélkül, lényegében egyforma súlyú (és egyazon irodalomkép¹¹
egyenrangú) alkotóelemeiként olvasni verseket, paródiákat, esszéket és adott eset-
ben újságcikkeket is,¹² az ars poetica jelenségének (akár a művészet, akár a bölcse-
let diszkurzív teréhez is tartozzék eredendően egy-egy konkrét megnyilvánulási
formája) azt az alapvető kettősségét kell megértenünk, amelyre Poszler György
hívja fel a figyelmet. „Úgy fogalmi, hogy még nem szakad el az érzékitől; úgy gon-
dolati, hogy benne az érzélem melege; úgy általánosít, hogy rajta az élmény vízje-
le. Elemzi az elragadottságot, de elragadottan elemzi, értelmezi a beleélést, de be-
leéléssel értelmezi. Költő és bölcselő, költészet és bölcselet egyszerre. Költészetre
vonatkozó költői bölcselet. Bölcselet felé lendülő bölcseleti költészet.”¹³

Olybá tűnik, mintha ehhez nagyon hasonló benyomást fogalmazna meg *A mes-
terségről* című Orbán-opus, mely az ars poetikus művek között kiemelt helyet fog-
lal el. A szerző két tematikus válogatáskötetet is szentelt a témának (*A mesterség-
ről*¹⁴ – 1984; *A költészet hatalma. Versek a mindenségről és a mesterségről* – 1994), e
vers pedig mindkét kötetben kulcsfontosságú szerepet kapott. A '84-es gyűjteménynek
címadója, s mind abban, mind a '94-es válogatásban kötetzáró darabként szerepel.

*Sokat beszélek a mesterségről.
Egy szavam sincs a mesterségről.
Ha a mesterségről beszélek, nem a mesterséget értem rajta.
A mesterség a kulcs a zárhoz.
Kinyitom az ajtót, beömlik a szobába az ég.
S határtalan világoskékjében, amilyennek az egyszerű-élő látja,
egy izgága madár csapong.
A mesterség kit érdekeli?⁵*

A (kötetben) először a szintén 1984-es *Szép nyári nap, a párkák szóltalanul figyelnek* lapjain megjelent (s 1983-ra dátumozott) vers amellet, hogy az orbáni mester-ségversek között láthatóan afféle összegző szerepet foglal el, korántsem lényegte-len módon utal Orbán egyik leggyakrabban megidézett és megverselt költőelődje, József Attila *Ars poeticájának* szállóigévé vált felütésére. Mivel Orbán parafrazeálási eljárásaiban döntő fontosságú az ő megoldásait a posztmodern költészetre oly jel-lemző, nevezzük így, *odaollózó*, montázsszerű (jelölt vagy jelöletlen idézeteket az épp születő szövegekbe lényegében hipertextekként beillesztő¹⁶) intertextuális stra-tégiáktól (legalábbis részben, illetve sok esetben) elkülönítő gesztus, melynek ért-telmében legtöbbször jellemzően stiláris és tartalmi modifikációkon¹⁷ (mondhatnánk akár: „átorbánosításon”) esnek át a beemelt vagy megidézett, más szerzőktől szár-mazó szövegrészek, úgy vélem, az, hogy az ő versében a József Attila-i szállóige lényegében szóról szóra újrafogalmazva, de bármiféle tartalmi változtatás és árnya-lás nélkül köszön vissza,¹⁸ igencsak hangsúlyos jelzése az átvett hagyománynak. Ez szinte olyan fokú egyetértést sugall, mint egy értekező szövegben elhelyezett, uta-ló hivatkozás, nagyjából így interpretálható módon: „mit érdekelne / engem a köl-tészet maga?”, vesd össze: „A mesterség kit érdekeli?”

S hogy egyértelmű legyen, hogy e két szöveghely között vont párhuzamom nem pusztán valamiféle erőszakolt összeboronálási interpretációs kísérlet, ezen a ponton idézem Orbán 1967-es keltezésű¹⁹ Dylan Thomas-esszéjének felütését, mely ékesen bizonyítja, hogy Orbán Ottót már pályája korai szakaszától fogva nemcsak foglalkoztatta az említett József Attila-szöveghely, hanem saját meggyő-ződésével is problémamentesen rokoníthatónak találta azt: „Századunknak az a költője, ki költő létére verset akart írni.”

E látszatra ironikus megállapítás komoran nélkülözi az iróniát. Századunknak nemcsak egyik legszebb, egyik legjellegzetesebb ars poeticájában, a József Attiláé-ban, ott áll a kor költőinek jelmondata: »Költő vagyok, mit érdekelne engem a köl-tészet maga?« Mit is? A megrendült világban kit érdekeli a jól kikalapált vers csen-gettyűzése? Madrid, Sztálingrád, Hirosima – korunk költészeti térképén ilyen ki-szögellési pontokat találunk. Századunk becsületes költőit sok minden jobban ér-dekelte a költészetnél. Thomas abban állt társtalanul testvérei közt, hogy őt a köl-tészet maga érdekelte. Éppen csak nem az elefántcsonttorony hűvöséből, hanem a társadalmi és szellemi gondoknak abban az ösztüzében, mely mintegy előjátékul szolgál a valóságos szőnyegbombázásokhoz és – ma már tudjuk – egy lehetséges-lehetetlen világpusztuláshoz. A kiegészítés cáfolni látszik az állítást, és hadd valljuk meg, épp ez volt a célunk. A költészet korunkbeli értője lenézően tekint a mester-emberre, nem a kisiparosra persze, akit mértéktartóan becsül, hanem a szakmájá-ban jártas művészre; azért gyanakszik rá, amiért köznapi kartársában megbízik, mintha minden művészet nem lenne mesterség is egyben, mintha a sziklamászó, aki nem szegi nyakát egy feneketlen szakadékban, nem is szeretné igazán a he-gyeket. Jogos a kétség: akit a költészet olyanformán érdekel, mint Thomast, azt magában a költészetben sem a poétika csipcsup ügyei izgatják, hanem a költői fel-adat bénító nagysága, a költői mesterség léte és értelme, mely a szívvel és szem-mel érzékelhető világban gyökeredzik.”²⁰

Az idézett Orbán-esszé részletéből, természetesen, ahogyan *A mesterségről* sorraiból is más szerzők megidézésekor egyszersmind öndefiniáló, mondjuk úgy, ars poetica-szerű funkcióval bíró leírásokat kapunk. (Ahogy arra Büky László is föl-hívja a figyelmet *A költészet hatalma* kötetről írt recenziójában: „Bizonyára hoszszabb elemzést érdemelne annak megállapítása, hogyan kell szétválogatni, mi Orbán Ottónak, mi az ürügyként használt költőknek a líráról való véleménye, ám valószínű hogy az utóbbiaknak nézetéből van valamennyi Orbán ars poeticájában.”²¹) József Attila szöveghelyének és Orbán Dylan Thomas-képének (Orbán konstruálta) ütköztetéséből félig-meddig rejtve, általánosító retorikával magára Orbánra (is) terelődik a szó. Erre utalhat akár a megelőző mondat nemcsak pusztá szellemeskedésként szolgáló kiszólása: „...és hadd valljuk meg, épp ez volt a célunk”. Meggyőződés szerint, melyet más, időben később keletkezett Orbán-kijelentések alátámasztani látszanak, az ezután következő két mondat legalább annyira vonatkozik az (1967-es, de a '80-as kötetbeli újraközlés okán egyszersmind az akkori) Orbán Ottó Orbán Ottóról alkotott képére, mint amennyire az 1967-es (és 1980-as) Orbán Ottó Dylan Thomasról készített leírására. E kettős leírás pedig az orbáni pályakezdés recepciójának egyik visszatérő (sőt, legjellemzőbb) elmarasztaló kritikai vádpontjának²² fénytörésében különösen fontos kijelentésévé válik a szerzői önidentifikációnak, az „ÉN”-ről és a róla/nekik szóló irodalmi kritikával rendszeresen polemizáló, folyamatosan épített szelf-narratívának. (Következtetésem mellett szól, hogy a saját költészetére rendre komoly szakmai apparátust érzékenyen mozgósítva reflektáló, kvázi „önmonográfusként” is működő Orbán Ottó munkásságának ismeretében joggal feltételezhetjük, hogy a más szerzőkről szóló fejezetek sem pusztán Orbán irodalmi érdeklődésének és preferenciáinak lenyomataképp kerültek a kötetbe, hanem *a másokon keresztül megnyilvánuló én* reprezentációs lehetőségeiként is, s ez az eljárás egyben megvilágíthatná, hogy a szerző – jól sikerültsége mellett – még miért is láthatta indokoltnak és relevánsnak egy 1967-es – és néhány más, hasonlóan régi vagy még régebbi – értekező szövegét tizenhárom év elteltével megjelenő kötetének anyagába felvenni).

A fentiekkel nagy mértékben összezseng az 1994-es (tehát a mesterség-versekből született két gyűjtemény közül időben a második) *A költészet hatalma* Orbán-jegyezte utószava (idézem teljes terjedelmében):

„Ez a könyv nem egyszerűen hommage-nak szánt verseim gyűjteménye, hanem a világgöltészettel folytatott, hosszú és szenvedélyes viszonyom titkos naplója. Ennél fogva a kötetben nem szerepel számos olyan versem, mely más költők művére az illető költők némely leleményének olykor arcátlan hasznosításával utal, kizárólag azok a verseim találhatók meg benne, melyek a fönt említett, bűnös viszony gyümölcsei: fattyúk tehát, szebb szóval szerelemgyerekek, kik homályos származásuk bélyegét egész életükben magukon viselik, de arcuk mégis hű tükörként őrizi mindkét szülőjük vonásait. Tükör a belőlük összeállt könyv is: *vonzódsaim és ellenszenveim világirodalmi antológiája és egyben szándéktalan önarckép*, melyet megfestve a szerző épp biztos stílusérzékével tanúsítja leginkább egy majdnem minden tájékozódási pontjától megfosztott korszak mélységes, benső bizonytalanságát. A verseket az őket ihlető költők születési évének sorrendjében közlöm, ettől

csak két esetben térek el kissé, Poe-nál és Illyésnél, ahol e sorrend merev betartása ellentmondott volna az irodalom mélyebb összefüggéseinek.”²³ [kiemelés tőlem: Ny. G. Á.]

Mégis morál(is)

Poszler György meghatározása szerint az ars poetica „a művészet magáról való tudata, azaz öntudata. Vagyis az ars poetica a magáról való tudat magáról való tudata, az öntudat öntudata. Ha a kettőzést megszüntetjük, minden egyszerűbb. Világosabbá válik az embernek és magáról való tudatának, öntudatának, a művészetnek egymáshoz való viszonya. Vagyis a művészet mibenléte és milyenléte egyaránt. Legalábbis új, testközelibb, önmaga természetéhez közelebb álló szempontból lesz vizsgálható.”²⁴ Ezt a megközelítést alapul véve talán tisztábban látszik, Orbán esetében hogyan és miért nem válnak az írás tevékenységére reflektáló gesztusok pusztán felszínes, szépelgő modoroskodássá. Elvégre Orbán Ottó költészetének belső rendszerében ezek a költészetet tematizáló költemények sosem „pusztán” íráselméleti és -gyakorlati kérdések *beszivárgását* jelentik e sokszínű és sokféle érdeklődésű, témájú líra *relevánsabb, életközelibb* tartalmai közé, hiszen Orbán esetében a versírás gesztusa és gyakorlata, annak, mondhatni, *eszmei tétje* minden esetben az emberi (gondolkodói, költői) létezés húsbavágó erejű alapélményeként tételeződött, a világ minden dolgával való érintkezés magától értetődő közegeként és módjaként, ezért válhatott e közeg és mód megverselése lírájának egyik központi, alapvető identitásalakító tényezőjévé, meghatározó toposzává.

Még ha ez a belátás egyszersmind felveti azt a kérdést is, hogy valójában mennyire tekinthetők tényleges ars poeticáknak Orbán Ottó mesterséget (is) tematizáló versei. Miközben e versek láthatóan nem *űrügyként* vagy hasonlatként-metaforaként bánnak a költői mesterséggel, hanem tételelesen azt tematizálják, jelentésességük mégsem merül ki kizárólag a költői alkotás egyes formai kérdéseinek meg tárgyalásában, irodalomszakmai vitákban való állásfoglalásokban. Az orbáni ars poeticák nemszabályos-nemklasszikus voltára,²⁵ úgy vélem, látványosan hívja fel a figyelmet, mennyire nehézkesen volnának beilleszthetők az ilyen műveket értelmező formai nyelv szigorúan felfogott kategóriarendszerébe. Ennek szemléltetéséhez érdemes Molnár Gábor Tamás nagy lélegzetű, összefoglaló jellegű ars poetica-tanulmányának egy talán ide vágó passzusát (melyben Kulcsár-Szabó Zoltán Jakobson-értelmezését gondolja tovább a szerző) megpróbálnunk alkalmazni Orbán Ottó e tárgykörbe eső verseire: „A számunkra jelentős probléma mintha éppen abban állna, hogy a nyelv önmagára-vonatkozásának modellje és az ars poeticára jellemző elméleti önreprezentáció, önmeghatározás között egyszerre áll fenn egyfajta analógia (a költői nyelv mindkét esetben önmagára mutat) és ugyanakkor áthidalhatatlan feszültség is (képes-e fogalmi jelentést közvetíteni a költészet?).”²⁶ Amennyiben elfogadjuk, hogy Orbán Ottó vonatkozó verseiben a mesterség valóban a világot szemlélés, valamint a világgal való érintkezés alapvető mediális közegeként gondolható el, a fent idézett definíció fényében Orbán művei valóban *szabálytalan* ars poeticák (ha egyáltalán azok),²⁷ lévén az általuk közvetített jelentés korántsem kizárólag (vagy egyáltalán) *fogalmi*.

Ahogy Balázs Imre József fogalmaz Orbán Ottó *Összegyűjtött verseiről* írott tanulmányában: „Orbán szerepjátásai, különböző versformákban, hangnemekben való megmerítkezései összekapcsolódnak egy »megfejtésre« irányuló törekvéssel – sok esetben ez az »önmegfejtés« irányába mozdul el –, posztmodernséghez való kötődését így nem ebben a vonatkozásban érdemes megragadni. Szerepjátékai a különböző maszkokban keresett, azokban megmutatkozó igazságok megtapasztalására tett kísérletek.”²⁸ Az Orbán-életmű egymástól szétválaszthatatlan ön- és világmegfejtési motivációja, ez a folytonos perspektíva-váltásokkal és az eközben *folytonosan változó* perspektívák váltogatásával, egymásra tükröztetésével állandó mozgásban lévő, messze nem „csak” gondolati kísérlet (legalább annyira érzéki tapasztalat) fonák módon, szerkezeti instabilitásában, állandó alakulásában valamilyen egységesség, valamilyen *egész-élmény* átadására irányul. S ha már „egész-élmény”: nem véletlen, hogy az Orbán-értelmezők zömének szóhasználata rendre más-más fogalmi készlettel (s persze nem teljesen szinonim módon, s nem minden esetben egyazon pályaszakasz leírásakor) rögzíti ezt az általam (náluk nem kevésbé esetlenül, pontatlanabban) így nevezett észlelést. Helyenként „igazságra”, máshol „lényegre”, „logikára” vagy *rendszerre* hivatkoznak, felelegetik Orbán számos (ám csak nagyon kevés esetben öniróniamentes) deklaratív megnyilatkozását, melyekben (leginkább a posztmodern értelmezési horizonttal vagy horizontokkal szembehelyezkedve) önmagát *klasszicistaként* vagy *konzervatívként* minősíti (rendre rögtön árnyalva is mindkét, önmagában, további kontextualizálás nélkül félrevezetőnek tűnő kifejezést). Szándékosan nem fogalmaztam úgy, hogy Orbán Ottó verseiben (és munkásságának más szegleteiben, például esszéiben, cikkeiben) az egész-élmény *megteremtésén* fáradozna (mintha ezzel azt állítanám, hogy az Orbán-művek egy jelentős részéből, meg merem kockáztatni, jóformán mindegyikéből kiérezhető rendszer-, egység- és egész-tapasztalás iránti vágy úgy szerepelne, mint aminek elérését, megélését *pusztán* és *kizárólag* a lírai-retorikai fikció hozhatná létre). Azonban ugyanennyire ódzkodnék attól is, hogy mindezek ellenkezőjének látszatát keltsem, nevezetesen, hogy az Orbán-művek beszélői problémamentesen viszonyulnának „lényeghez”, „igazsághoz” és társaihoz, tehát hogy az Orbán-művekben mindezek magától értetődő evidenciákként, magyarázatra és vitára, de legfőképp: kérdésekre/kérdezésre nem szoruló fogalmakként jelennének meg. (Mintha történelem, irodalom, „sors” egységes narratív egészként való megéléte, befogadhatósága és kommunikálhatósága nem volna problematikus Orbán Ottó írásaiban.) Azért igyekeztem elkerülni mindkét szerencsétlennek látszó végletet, mert úgy látom, az orbáni gondolkodás sajátos *mégis-morálja* (gondolkodás és alkotás aktusainak még az ironikus ellenpontozások dacára is minden esetben megmaradó, pátoszos heroizmusa) magyarázza ezt a látszólagos, ellentmondásos kettősséget. A fentebb már idézett utószó egyik mondata különösen érzékletes példája lehet e gondolkodásmódnak: „szándéktalan önarckép, melyet megfestve a szerző épp biztos stílusérzékével tanúsítja leginkább egy majdnem minden tájékozódási pontjától megfosztott korszak mélységes, benső bizonytalanságát”.

Alaposabban megfigyelve e félmondatot, látható, hogy aki itt (az orbáni önmagyarázó-önértelmező paratextusok esetében szokásosnál valamivel enyhébb öniróniával) megszólal (aki ez esetben, szerepe és a kontextus szerint maga Orbán

Ottó, a szerző), láthatóan és vállaltan a (vélt) korszellemmel szemben helyezkedik és foglal állást. Kvázi ellenszélben igyekszik gondolkodni, tapasztalni, alkotni és kommunikálni – vállalkozása sikerességét avagy sikertelenségét illetően sem minősítésekre, sem próféciaikba nem bocsátkozik. Nem vonja kétségbe a bizonytalanságával jellemzett kor tapasztalatának helytállóságát, szembehelyezkedése azonban kérelhetetlen (ahogy ez más szövegeiből kiderül, s itt Orbán érezhetően korábbi posztmodern-ellenes megnyilatkozásaira visszautalva marad ilyen szűkszávú) és morális alapú. Rendkívül fontos a szóhasználata: a szerző *tanúsítja* a bizonytalanságot, mindezt azonban biztos stílusérzékével megfestett *önarcképpel*, tehát (továbbgondolva az orbáni asszociációt, melynek értelmében *A költészet hatalma* kötetet egy önarcképhez hasonlítja) egy olyan egységes műalkotással (ez esetben a kötet nem műalkotások gyűjteményeként, hanem mint egységes kompozíció értendő),²⁹ melynek elsődleges olvasata (mint minden önarcképé): egy identitás külső fél számára való kommunikálása, bemutatása, lényegében egy személyiség leírása. Tehát: egy (morális alapon) egységes és egységre, rendszerezésre törekvő gondolkodásmód mintaértékű, dacos felmutatása (paradox módon) egy olyan kor számára, mely a megfogalmazás szerint „majdnem minden tájékozódási pontjától” megfosztatott. Ez a fajta, Orbán által minden esetben (ennek érzékeltetésére szolgáltak a *klasszicista* és *konzervatív* jelzőkkel operáló önjellemzések is) az aktuális jelennel szemben régmódinak, annál *régiesebbnek* minősített szemlélet pusztán létezésével, fenntarthatóságával írja felül az Orbán által bizonytalanságalapúnak definiált kor *eleve elrendeltnek* ható tájékozódáspont-nélküliségét, relatív mivoltát. Nem véletlen, hogy – s az sem, hogy épp *A XX. század költői* elemezve – egy helyütt Tarján Tamás is mégis-morált emleget³⁰: „A főleg Ady költészete kapcsán »mégis-morálként« számon tartott versalakító jelenség, a logika helyett az illogikusnak tűnő érzelmi hitelesítés történik Orbán lírájában is.”³¹ Idézek a versből:

*Csak tudnám nyöszörgök kinek-minek
A senkinek súgja a semminek*

*Mert ez nem egy az eszközök közül
ezen fény szikrázik ezen köd ül*

*mint hegy csúcsán Ez él Ez az hogy élsz
Egy porcikájában a végtelen egész*

*és egyikükre sincs meggyőző magyarázat
Elbukik föltámad megalázkodva lázad*

*majd végigver mindent mint a tavasz zöld ostora
a tetszhalott ágat Ne add föl Ne add föl soba³²*

Olybá tűnik, mintha Orbán lírai énejei (különösen „a versíró Orbán Ottó” szólamában beszélők) azzal a nagyszabású, tragikus-groteszk gesztussal, hogy egy letűnőben lévő korból³³ még ittragadó, ám az új korban (ez esetben: a posztmodern idő-

szakában)³⁴ anakronisztikusnak ható, idegenül mozgó (mint Don Quijote vagy az *Új Zrínyiász* Zrínyije), egyszerre komikus és tragikus³⁵ figurákként (a jelennél minden esetben értéktelibbként megfestett kor tanúiként) pozicionálnák magukat, pontosan ennek a mégis-morál mechanizmusnak ágyaznak meg. Nemcsak, ahogy Tardján Tamás kiválóan érzékeli, ebben az általa is vizsgált versben, hanem (ahogy szintén ő hívja fel rá a figyelmet a fentebb idézett, mégis-morált említő mondatában) mindez az Orbán-líra egyik jellemző, nagyon sűrűn alkalmazott gyakorlatává válik.³⁶ Sőt, ezúttal is joggal említhetjük az esszéista és közíró Orbán Ottó esetében is kedvelt, sűrűn alkalmazott gyakorlatként ezt a fajta argumentációt, retorikát; hiszen számos alkalommal³⁷ értekező írásaiban is ezt a pozíciót elfoglalva érvel. (Polémizáló szövegeiben másik hasonlóan jellemző eljárása a parodisztikus túlzásokkal élő kifigurázás.)³⁸

Ezt a viszonyulást, retorikai pozíciót megértve egy olyan viselkedésmintát fedezhetünk föl a szerző műveiben megszólaló (hangsúlyozottan önazonos, egyes számú) beszélő jellemvonásaiban, amely nemcsak az orbáni ars poeticák részproblémája terén, hanem művészetének egy jóval általánosabb szintjén is fontos vonatkoztatási pont lehet. Ezen át- és átironizált, közben mégis komolyan veendő szerephelyzetének figyelmes vizsgálata Orbán Ottó talán egész költészetének értelmezését befolyásoló tényező. Olyannyira, hogy akár kései verseinek halálviszonyulását is – némiképp – új fénytörésbe helyezheti. Egyik legutolsó műve látványosan ugyancsak mégis-morálszerű attitűdre emlékeztető zárata is erre enged következtetni: „Versünk ha vers egy tigris bajuszát cibálja / Másképp írni nem érdemes / Látom hogy a sár bugyborgó torka nyeli el az élet / Képzetelem mégis az égre les // Mert eszelős remény éltet Halál hol a hatalmad / Ha holnap erre száll egy angyal / Elejt egy vessort, én meg fölkapom / S írom tovább bőven keringő vértől tiszta aggyal”.³⁹

JEGYZETEK

1. „A kortárs magyar költészetben aligha találunk még egy olyan alkotót, aki annyi írást szentelt volna saját költészetének és általában a líra problémáinak az értelmezésére, mint Orbán Ottó.” Dérczy Péter, *Között*, Magvető, Bp., 2016, 185.

2. Pór Péter *A költészet hatalma* kötetről írt kritikájában Orbán „lírájának öt nagy témája” között említi „magát a költészetet”: „megpróbáltatásai életének első húsz évében, a szerelmek, az utazások, a politika és végül maga a költészet ebben az első személyű, még szentenciákra is képes teljességben nemhogy egyenértékűen jelenítetik meg, hanem valamiféle szinonimikus értéket nyer, mivel Orbán Ottó mindig egymással és egymásban, mintegy több téma »magasfeszültségében« idézi fel őket”. Pór Péter, *Orbán Ottó: A költészet hatalma. Versek a mindenségről és a mesterségről*, Holmi, 1995/4, 698. Angyalosi Gergely Orbán *Összegyűjtött verseinek* egyik lényeges olvasási tapasztalataként számol be arról a benyomásáról, hogy „[l]ineáris egymásutániségben olvasva a verseket az az érzésünk támadhat, hogy Orbán Ottónak minden negyedik-ötödik verse egyfajta ars poetica”. Angyalosi Gergely, *A teli csűr. Orbán Ottó összegyűjtött versei* = Uő., *A minta fordul egyet. Esszék, tanulmányok, kritikák*, Kijárat, Bp., 2009, 137.

3. Orbán Ottó, *Honnan jön a költő?*, Magvető, Bp., 1980; Orbán Ottó, *Cédula a romokon*, Magvető, Bp., 1994; Orbán Ottó, *Boreász sörénye*, Magvető, Bp., 2001.

4. Orbán Ottó, *A mesterségről*, Móra, Bp., 1984; Orbán Ottó, *A költészet hatalma. Versek a mindenségről és a mesterségről*, Kortárs, Bp., 1994.

5. Orbán Ottó, *Honnan jön a költő?*, Magvető, Bp., 1980, 45.

6. A *Honnan jön a költő?* 1980-ban, három évvel a szerző 1977-es paródiakötete után jelent meg,

Orbán ekkoriban tehát már az irodalmi közvélemény és a közönség szemében egyaránt ismert és elismert parodistának számított, így e kontextusban kijelentése nemcsak „az irodalmár” általános érvényű bölcselkedéseként, hanem a gyakorló parodista – legalábbis részbeni – öndefiníciós gesztusaként is nyugodt szívvel értelmezhető.

7. Vagy, hiszen ez a szétválasztás nem minden esetben vihető véghez tökéletes bizonyossággal: nem parodisztikus kontextusú, tehát nem paródiaként megjelölt, nem paródiák közé válogatva megjelent, a szerző által nem paródiaként minősített vagy jelölt stb.

8. Viszont, alapul véve Molnár Gábor Tamás ars poetica-tanulmányának kategórialeírásait, az határozottan kijelenthető, hogy az orbáni ars poeticák szinte mindig *vallomások* és sosem előíró attitűddel bírnak, így inkább a fogalom „tágabb jelentéséhez” közelítenek, melyet így definiál a Molnár által idézett kísérleti gimnáziumi tankönyv: „egy ars poeticaként meghatározott vers »[szólhat a költészet esztétikai, illetve társadalmi szerepéről, a költői szerepfelfogásról, én- és világfelfogásról. Ezek a tágabb értelemben vett ars poeticák általában (de nem feltétlenül) vallomások jellegű, személyes hitvallások.«” Fűkőh Borbála – Kálmán László – Molnár Cecília – Pethőné Nagy Csilla, *Ars poeticák*. Tanulói munkatankönyv, 2007, 20. Idézi Molnár Gábor Tamás, *Ars/poetica: a költőiségen kívül és belül. Poétikai vázlat a modern költészet önreprezentációs lehetőségeiről*, Alföld, 2016/3, 37.

9. A folyamatosan változó, alakuló szemléletű, de eddigi vizsgálataim során mindig konzekvensnek, egymásból logikusan következő vagy következhető stációk láncolatának tűnő orbáni gondolkodásmechanizmus ismeretében arra következtek: lehetséges.

10. Túlmenően az Orbán-életműben egyébként is megfigyelhető műfajok és műnemek, valamint kontextusok közötti, nagy fokú és – maga a szerző s az ő nyomán az olvasó számára is adódó – könnyen vett/vehető átjárhatóságon.

11. Ugyancsak érvként szolgálhat emellett Dérczy Péter (egy konkrét Orbán-vers kapcsán kelt, de általános érvényűvé kiterjesztett) fontos megállapítása: „A teremtés napjának már a nyitódarabja (Orbánra egyébként nagyon jellemzően, hiszen kötetek nyitása és zárása mindig egy pontosan végiggondolt lírai folyamat hangsúlyos, mintegy előre- és visszavetítő része), az *Ars poetica* című vers megszabja a lírai alany beszédszituáltságából következő magatartását, költői szerepkörét.” (Dérczy Péter, *Között*, 50. – kiemelés tőlem: Ny. G. Á.) Meggyőződésem szerint ez a leírás nemcsak az Orbán-kötetek, hanem az azokból összeálló életmű-egészre is igaz. Orbán Ottó művészetét vizsgálva nem véletlenül találok úgy minden alkalommal, hogy egész életművét is felfoghatjuk (mi több, a legpontosabban akként gondolhatjuk el) „egy pontosan végiggondolt”, tehát egységes, korszakolásra is felkínálkozó szakaszosságában, rendkívüli sokszínűségében is egyetlen, egységes és önazonos lírai folyamatként.

12. Nem feledve Balázs Imre József fontos belátását sem: „Orbán esetében az önértelmezés nem szokványos léptékű, hanem strukturáló, természetes velejárója életművének. Ha csupán a memoárokat, esszéket tartalmazó kötetben tűnne fel, akár nagyvonalúan el is tekinthetnénk tőle. De mivel része a verseknek, nem érdemes kimetszeni a költői életműből mint az objektív líra elvárásai felől szemlélve idegennek tűnő testet. Ez a költészet nem volna önmaga a jelzett vonulat nélkül. / Az igazi ok, amiért nem érdemes eltekinteni az Orbán-önértelmezésektől, talán mégis az, hogy pontos, erős, olykor az önmagával szembeni kegyetlenségig menő mondatokról van szó.” Balázs Imre József, *Az újraolvasás feltevélei*, Jelenkor, 2003/2, 226.

13. Poszler György, *Ars poetica – ars theoretica* = Uő., *Ars poetica – ars theoretica*, Magvető, Bp., 2006, 392–393.

14. Mely kapcsán maga jegyzi meg 1986-os összegyűjtött versei utószavában, hogy „közel húsz éven át készült”. Orbán Ottó, *Összegyűjtött versek*, Magvető, Bp., 1986, 591.

15. Orbán Ottó, *A költészet hatalma. Versek a mindenségről és a mesterségről*, Kortárs Könyvkiadó, Bp., 1994, 122.

16. Vö. „megfelelünk a korszak elvárásainak / reflektálunk egymás textusára / ami mindkettőnknek előnyös / köztudott hogy / a reflektálatlan textus nem üdvözül / a reflektált viszont igen”. Orbán Ottó, *Lakik a házukban egy költő*, Magvető, Bp., 1999, 46.

17. „Orbán Ottó gyakorta írt dialogizáló verseket. Kedvtelve, játékos-komolyan vállalkozott korábbi lírai darabok felülírására.” Tarján Tamás, *Orbán Ottó: A XX. század költői*, Bárka Online, <http://www.barkaonline.hu/uzenet-a-palackban/3873-uezenet-a-palackban-22>

18. Ékes példaként vehető össze e szöveghely és a *Kocsmában mész a vén kalóz* kötetet nyitó *Ars politica* című vers József Attila *Ars poeticájához* való viszonyulása, hiszen az *Ars politica*-ban már ki-

forogtatva, átörbánosítva köszön vissza a József Attila-féle szállóige, így (visszamenőleg) akár azt is szemléltetve, mennyire szokatlan (s épp ezért milyen fontos és hangsúlyos) a '84-ben megjelent Orbán-vers „pusztán” megidéző, de átalakító, újrakontextualizáló gesztussal érdemben nem élő eljárása: „Költő vagyok, mi érdekelne, / ha nem a költészet maga? / A névtelen megénekelve, / a szó husa, teste, íze, szaga. // Az élet anyaga. Ha biztos / nem is, otthon ebben lehetsz. / A többi politika, piszkos, / lehangoló, kisztülű hecc.” Orbán Ottó, *Kocsmában mëláz a vén kalóz*, Helikon, Bp., 1995, 5. Hasonló összevetésre kínál alkalmat az Orbán Ottó által (legalábbis pályája korai szakaszában) egyik mesterének tekintett Nemes Nagy Ágnes *Mesterségemhez* című versének afféle *kiegészítő beépítése-átírása* Orbán *A költészethez* című versében (ez esetben is a megidézett szöveg eltér[ítés]re, a változtatására kerül a hangsúly): „Mesterségem, te gyönyörű? / Mesterségem, te ronda! / Makacs, értelmiségi rüh, / amit vakarok naponta. / Zöld elmével még hittem abban, / hogy a költészet az élet, / de most, e betonsivatagban / költészet az, ahogy élek”. Orbán Ottó, *Az alvó vulkán*, Magvető, Bp., 1981, 101.

19. Egyben azonban a szöveg kvázi indirekt ars poeticaként való fontosságát és érvényességét jelzi, hogy szerzője aztán 1980-as esszékötetébe is fölvette.

20. Orbán Ottó, *Honnan jön a költő?*, Magvető, Bp., 1980, 233–234.

21. Büky László, *Versék a mindenségről és a mesterségről*, Tiszatáj, 1995/2, 82.

22. Mely szerint Orbán leginkább felszínes, noha tehetséges formaművész, és az őt ért irodalmi hatásokhoz hozzátenni nem sokat képes epigon.

23. Orbán Ottó, *A költészet batalma. Versék a mindenségről és a mesterségről*, Kortárs, Bp., 1994, 123.

24. Poszler György, *Ars poetica – ars teoretica*, 393.

25. Ld. továbbá Dérczy Péternél (a későbbiekben még emlegetett *Vojtina recepcióesztétikája* vers kapcsán): „...azt is sugallja [ti. a verscím – Ny. G. Á.], hogy a vers szövege el fog térni a tradicionális ars poeticák formai és tartalmi jegyeitől: nem a beszélő költészetéhez való viszonyát, költői, alkotói szemléletét írja majd le, hanem valami mást; tulajdonképpen az ő költészetének a recepcióját, s ezen keresztül egy egész esztétikai, elméleti irodalomtudományi irányzatot.” Dérczy Péter, *i. m.*, 178.

26. Molnár Gábor Tamás, *Ars/poetica: a költőiségen kívül és belül. Poétikai vázlat a modern költészet önreprezentációs lehetőségeiről*, Alföld, 2016/3., 44.

27. A kérdés továbbgondolásához ugyaninnen idéznék egy mondatot az *Esti Kornél éneke* kapcsán: „Noha a vers ars poeticaként való olvasása ellen is számos érv hozható föl, »hatása révén« a verset mégis a költő és Babits esztétikai vitájának összefüggésében, és ezzel olyan fogalmak erőterében szokás értelmezni, mint az egymással szembeállított *homo aestheticus* és *homo moralis* mint követhető magatartásformák.” (Molnár Gábor Tamás, *i. m.*, 44.) Amennyiben ugyanis legitimnek fogadjuk el a „hatása révén”-elvű interpretáción alapuló kategorizálást is, az Orbán-versek e tematikájú csoportjának ars poeticaként való megítélése továbbra sem válik problémátlaná vagy egyértelművé, azonban a fenti belátás meggyőző érvként szolgál a mellett, hogy akként való olvasásukat miért tekintem logikusnak és megkerülhetetlennek az értelmezés során.

28. Balázs Imre József, *Az újraolvasás feltételei*, 228.

29. Ld. még a nyitómondatot: „Ez a könyv nem egyszerűen hommage-nak szánt verseim gyűjteménye, hanem a világgöltészettel folytatott, hosszú és szenvedélyes viszonyom titkos naplója.”

30. Ahogy Dérczy Péter is egy ponton, a *Között* lapjain: „A költőszerep, a vers erkölcsi fundamentumát, alaphangját a műveknek az a rétege adja meg, mely minden kételkedés, ellentétezés ellenére a »mégis-morál« magatartást szimbolizálja.” Dérczy Péter, *i. m.*, 94.

31. Tarján Tamás, *Orbán Ottó: A XX. század költői*.

32. Orbán Ottó, *A kozmikus gavallér*, Orpheusz, Bp., 1990, 26–27.

33. Az említett vers esetében mindez már a versfelütésben egyértelművé válik: „Kidöglik alólam a vers Richard alól a ló / Letűnik a színről egy generáció”.

34. A posztmodern fogalmának parttalanságba fulladással fenyegető tisztázási kísérletére ezúttal azért nem vállalkozom, mivel Orbán más-más verseiben és esszéiben gyakran más-más absztrakciós szinten és fogalmi értékkel (de minden esetben a szövegkontextus segítségével tisztán beazonosítható vonatkozásban) használta a kifejezést, hol irodalmi tendenciák gyűjtőfogalmaként, hol egyfajta tudományos gondolkodási attitűd megnevezésére, máskor irodalomtudományi iskola, illetve szemlélet, megint máshol egy huszadik századi filozófiai irányzat leírásakor stb.

35. És, ahogy arra többször hivatkozott dolgozatában Tarján felhívja a figyelmet, a beszélő pozíciója ennél is összetettebb, hiszen ugyanúgy része a „radikális nemzedéki önkritika” is. Tarján Tamás, *Orbán Ottó: A XX. század költői*.

36. Meggyőződésem szerint ehhez hasonló, vagy talán pontosan ugyanez az az eljárás, amelyet már emlegetett, nagy lélegzetű tanulmányában Molnár Gábor Tamás is észlel, Orbán *Vojtina recepcióesztétikája* című versét röviden szóba hozva: „A vers e toposzok kiüresedésének tapasztalatából indul ki, és ezt kapcsolja össze azzal a fejleménnyel, hogy a költői önmeghatározást kiszorította az egyetemi szaktudomány vélelmezett kánonalakító potenciálja. A beszédmód kizárja a lírai önkifejezés visszatértét, az ironia a retorika szintjén egyrészt önlekcisnyílásban, másrészt gúnyban érhető tetten (»nincs szebb mint a bíbor alkonyatban hazatérő tanszemélyzet / a lenyugvó nap sugarában / meg-megcsillan ércsisakjuk és kengyelvasuk / kezükben kétélű kard az átértékelés»). A valóban mulattató ironia azonban természeténél fogva azzal jár, hogy a lírai beszéd alkalmazkodik a kigúnyolt diskurzushoz. A költemény a »szir-szar emberi gondokkal« törődő költészet letűntén és a »reflektált textus« megdicsőülésén ironizál, de eközben maga is kénytelen kimondottan reflektált lenni, ezáltal nem juthat túl a panasz módusán, nem képes pozitív modellt mutatni a felpanaszolt helyzetből való kilábalásra. Grünbein egy találó megjegyzése rámutathat az Orbán-költemény felemás költői sikerének okára is: »költészetet nem lehet defenzívából művelni.« Molnár Gábor Tamás, *Ars/poetica*, 50.)

A Molnár Gábor Tamás fenti sorából kirajzolódó véleményt több okból sem tudom osztani. Meggyőződésem szerint az Orbán-vers ironiája nem a *reflexiók eljárásokra*, a *reflektáltságra* mint olyanra irányul, hanem egy bizonyos irodalomtudományi diskurzus szó- és fogalomhasználatának vélt vagy valós visszasságaira, logikájára, fogalmazás- és (főleg) gondolkodásmódjára, így maga a vers reflektáltsága, mely Orbán költészetének már a kezdetektől fogva jellemző vonása, nem azt bizonyítja, hogy az Orbán-mű „alkalmazkodna” a kigúnyolt diskurzushoz. Dérczy Péter műelemzésében, úgy találtam, nagyon pontosan világít rá arra a momentumra, amely fölött Molnár látszólag átsiklik, vagy legalábbis, úgy gondolom, félreérti, félreértelmezi, s ettől „kap gellert” értelmezésének továbbgondolása is. Az Orbán-mű reflektáltsága, véleményem szerint, éppen hogy nem annak bizonyítéka, hogy a vers „alkalmazkodna a kigúnyolt diskurzushoz”, hanem Dérczyvel értek itt egyet, aki szerint: „A versszituáció annál inkább is ironikus, mert Orbán Ottó beszélője, Vojtina a vers szövegének megszervezésében rendre olyan poétikai eszközökkel él, melyeket egyébként ironikus színben tüntet föl. A szövegalkításban tehát erősen kiteszi magát akár posztmodern eljárásmodoknak is, miközben a szöveg burkoltan éppen ennek, pontosabban az emögött álló magatartásnak és szemléletnek az elutasítását sugallja.” (kiemelés tőlem: Ny. G. Á.) Ugyancsak problematikusnak érzem azt a (korábbiakból következően logikusan, de véleményem szerint eleve félreértésből kiinduló, s azt továbbgondoló) megállapítást is, hogy a vers, mivel egy bizonyos helyzetet bemutatva/leírva „nem képes pozitív modellt felmutatni” (mely elvárás nem feltétlenül, sőt meggyőződésem szerint egyáltalán nem irodalmi alkotások esetében számon kérhető kritérium), „nem juthat túl a panasz módusán” (hasonló elvek alapján akár a beteljesületlen szerelemről szóló költészetet is hasonlóképp értékelhetnénk?). Érdekeség, hogy Dérczy elemzésének egyik mondata ennek szöges ellentétét, éppen a „pozitív modell” meglétét látszik jelezni: „A szöveg szerveztségében tehát a tagadás az állításban retorikai fogásával él Orbán Vojtinája, amennyiben éppen a tagadottat állítja követendő eszménynek...”. S a mindezekből szentenciaértékűen következő Grünbein-mondat, úgy gondolom, elhamarkodott (és egyetlen szempont alapján kevéssé körültekintő) értékelés-ítéletet kölcsönöz a mindössze pár mondatos elemzésnek, mikor a fenti szempont alapján Molnár által „felemásként” minősített költői siker(ültség) is kvázi visszavonatik azzal, hogy a (vélelmezett) defenzívából létrejött műalkotás, nota bene, nem *igazi* vagy *minőségi* költészet. Miközben továbbra is úgy vélem, hogy Molnár interpretációja egy félreértésen alapul, s annak kibontásává-továbbgondolásává válik, fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy ezen valóban fontos kérdések részletes és árnyaltabb kifejtése sem az ő nagyszabású, ars poeticákat tagláló s történetileg-elméletileg egyaránt áttekintő tanulmányának, sem az én jelen dolgozatomnak nem férnének bele szűkös tartalmi és tematikai kereteibe. Meggyőződésem, hogy az Orbán Ottó egész lírája szempontjából is roppant fontos *Vojtina*-vers külön, részletes elemzést érdemelne (a Dérczy Péter tanulmánykötetében szereplőnek terjedelemben-kifejtettségben méltó párját) ahhoz, hogy az értelmezői értékítélet kellően meggyőző lehessen. Dérczy egyébként maga is a Molnáréhoz hasonló ítéletet fogalmaz meg a verssel kapcsolatban, amidőn azt írja: a mű „kevéssé dicsekedhet kiemelkedő költészeti értékekkel”). Magam (miközben nem szándékozom

titkolni sem, hogy kedves olvasmányom az emlegetett mű) már csak ezért is zárkóznék el e helyütt az értékelő gesztustól. Dérczy *Vojtina recepcióesztétikája*-elemzését ld.: Dérczy Péter, *i. m.*, 174–189.

37. Pl. „Alapjában naiv lélek vagyok, az ihlet médiuma, kétkedő szörnyeteget, úgynevezett intellektuális költőt a bizonytalanság csinált belőlem. Most tehát, hogy kezemben győzelmem tanújelével, a hagyományosan merev énszerkezet helyett egy modernül hajlékonyul nagy nehezen kievickéltem a part-ra, a helyzetem legalábbis tragikomikus. Körülöttem egy mélyen kispolgári kor, a posztmodern dicső korszaka. Meggyőződése szerint a vers bohóság, a felnőtt férfi műfaja az esszé, mely egy pártprogram körvonalaít sejteti; amúgy pedig ott lebeg szemünk előtt az öntörvényű művészet kristálygömbje, jó egyméternyre a talajszint fölött. Én meg jövök a nagy eredménnyel, hogy tessék, épp az avantgárd eszközök fölényes használatával bizonyítható a legfényesebben a klasszikus teljességigény szükséges volta; az, hogy a legmeghökkenőbb modor sem több modernnél, s hogy a lényeg mindig a versbe mentett élet, tömören szólva: a vér – a lelkes közönség annyit mond rá, *űhüm*, és visszafordul a képernyői felé.” (Orbán Ottó, *Őnarckép mocsári szörnyvel* = Uő., *Cédula a romokon. Esszék és egyéb arcátlanságok*, Magvető, Bp., 1994, 105–106.) „A *Szellemhangok a rádióból* kulcs – ha jól illesztjük a zárba – Várady Szabolcs egész költészetéhez. Kihallatszik belőle a Kosztolányi-féle *lingua dolce*, az édes könnyelműség (és persze a rejtőzködő műgond) varázslatos nyelve, de ott sötétlik benne a modern világirodalomból, kiváltképp a századunk angol nyelven íródott költészetéből merített tanulság is, hogy így, ilyen önfeledten énekelni a verset (reflektálatlanul, segít ki szép szavával az irodalomtudomány) ma már nem lehet, s ha lehet is, nem szabad.” (Orbán Ottó, *Várady Szabolcsról* = Uő., *Boreász sörénye*, Magvető, Bp., 2001, 76.) „Korunk tudja, amit tud. A lírai költő (a meghatározást és a hozzá kapcsolt tevékenység leírását a tévében hallotta egy megnyerő mosolyú tévészemélyiség szájából) lila ködökben lebeg a kábítószer-elvonókúrák leendő látogatójaként, néha rímel egyet, megeszi a gázszámláját, és a városi parkban serdületlen iskolás gyermekeknek mutatja a modernségét.” (Orbán Ottó, *Megy-é előbbre majdan fajzatom?* = Uő., *Boreász sörénye*, Magvető, Bp., 2001, 107.) „Ne próbáljunk úgy viselkedni, mintha személyünkben nem egy civilizált világba csöppent vadember nyilatkozna meg a korszerű költészet fontos kérdéseiről. Lengessük meg kőbaltánkat, és mondjuk ki nyíltan, amit gondolunk.” (Orbán Ottó, *1 + 1 + 1 = 3könyv III.* = Uő., *Boreász sörénye*, Magvető, Bp., 2001, 140.)

38. Ahogy Orbán Ottó láthatóan majd minden ars poetikus megnyilvánulásában vitás helyzetekben, eszmei elméleti konfrontációk egyik szereplőjeként láttatja magát, lényegében a szerepek és a diszkurzív terek kijelölésekor maga választ mindig olyan beszédhelyzeteket, melyekben attitűdök, felfogások, szellemiségek, *identitások* ütköztetésének fénytörésében tudja kijelölni saját meggyőződését, háttérhelyzetekben tudja formálni, azaz inkább bemutatni, leírni saját (irodalmi) identitásának alapvető, meghatározó vonásait. Ezeknek a konfrontatív helyzeteknek egyik legékeesebb példája, mikor „a költő” „a kritikával” kerül dialógusba. Egy ilyen szituáció rendkívül izgalmas, tanulságos és példásan érzékeny leírását olvashatjuk Angyalosi Gergely, *Dialógus (?) a kritikával című tanulmányában* = Uő., *Kritikus batármezsgyén*, Csokonai, Debrecen, 1999, 82–91.

39. Orbán Ottó, *Az éjnek rémjáró szaka*, Magvető, Bp., 2002, 49.

